

تفکر

د انسانیت او بشریت ستر لارښود حضرت محمد مصطفی

صلی الله علیه وسلم فرمایلي:

((اِنَّمَا بُعِثْتُ لِأَتَمِّمَ مَكَارِمَ الْأَخْلَاقِ))

(رواه البخاري)

ژباړه: زه یواځې د ښو اخلاقو د بشپړولو په موخه (بشریت ته)

را لېږل شوی یم.

ناشر فعالیت های علمی، ادبی و فرهنگی اقوام برادر به زبان های اوزبیکي، ترکمني، بلوچي، نورستاني، پشه یی، شغنانی و گوری.

درېیمه دوره، پنځلسم کال، پنځمه گڼه، پرله پسې ۱۱۸ مه گڼه، ۱۴۰۱ ل. کال زمري (اسد)، ۱۴۴۳-۱۴۴۴ هـ. ق. کال ذوالحجة الحرام- محرم الحرام، ۲۰۲۲ م. کال جولای- اگست

گوري زيبه ني منظوم فولکلوري ادبياتانگې کتني بالاوه

څېړندوی شریف الله سانېن

گوري مطلب

(۱)

خلاصه

مقدمه

هر زيبه نه منظوم فولکلوري يا ولسي ادبيات تسه زيبه نه ادب او فرهنگه نه ډگره کي لو مهم او ارزشت ودي ډېو زانان ديمان زې یک قومه نه فرهنگ او اجتماعي زېنتېليکه نه لو ارزشت ودي بکنام تينې کي منظوم شکلي تصوير او زوځان دي تيمېت.

گوري زيب بي هېواده نه واري زېبنامه پېده تانؤ ولسي ادبيات نه ډېوه کي منثوره نه نېړې منظوم ولسي ادبيات نه مختلف فورمنام (شکلنام) لريمان زې محتوا ني مؤخه پېنه تينې کي اجتماعي زېنتېليکه نه مختلف بکنام او موضوعات تصوير او زوځان دي تينېت.

اتي څېټنا (ليکنا) کي گوري زيبه ني منظوم ولسي ادبيات نه محتوا پېنه علاوه امکانه حد ميز مختلف فورمنامه رتي بحث بي تينه او تسه نه مثالنام آنان دي تينېت.

او امه ني بحثه نه پاتؤی موضوع بي گوري زيبه ني منظوم ادبيات پېنه تينه زې مختلف فورمنام لريمان.

اتي څېټنا (ليکنا) کي فولکلوره نه کتنه پياناوا پېنه علاوه، اوي معلوم بيبه زې گوري زيبه ني منظوم فولکلوري يا ولسي ادبيات کريک فورمنام (شکلنام) او ډولنام لريمان او اتې مختلف فورمنامه نه محتوا کي کريک موضوعات او مسايل تصوير او زوځان دي تينېت. اتې زيبه ني منظوم فولکلوري ادبه ني اوي مختلف بکنام، مسايل او موضوعات اتې څېټنا کي پلل بيته.

تحقيقه نه اهميت او مبرميت

فولکلوري ادبيات یک جامعانه، قوم او ملت نه اجتماعي زېنتېليکه نه او فرهنگه نه ارزشت ودي ډېو تينې او واري بکه پېنه تسه مي زيبه ني مهم او ارزشت ودي سرمايه تيني. اوي زې گوري زيبه ني فولکلوري ادبيات نه ډېوه کي نوري ميز لازم

تحقيقات نه بي تينېت، نو ضروري تانديمان زې اتې ډېوه کي لو کيمي هله زله او تحقيقات بيتي تېو او اتې تحقيقه کي موضوع نه شوته ليکه نه اساسي خاص زوي منظوم فولکلوري ادبه نه مختلف شکلي او محتوايي بکنام او موضوعات پلل بيتي يو. ايمي مسايل او موضوعات اتې څېټنا (ليکنا) کي امکانه حد ميز څېړان دي تينېت زې تحقيقه نه اهميت او مبرميت اتې کي معلوم او واضح تينه.

تحقيقه نه هدف

اتي تحقيقه نه هدف اوي تينه زې یک بکه پېنه گوري زيبه ني منظوم فولکلوري يا ولسي ادبيات نه ني مختلف فورمنام او محتوايي موضوعات او مسايل پلل بيته او واري بکه پېنه فرهنگه نه علاقه مندان او څېړنه نامانگي اتې زيبه ني منظوم فولکلوري ادبيات نه ني ارتباطي معلومات پوډم بيته. ... ۳ مؤخ

پامبرات پامبری زښېن

مطلب شغنانی

(۵)

سرمحقق خیرمحمد حیدری

۱- څړنونی - رښېنی گروپ: دی گروپ اندېن څړنونی ات رښېنی خو لهجه یېن قنیر شامل.

رښېن جېن فامېن ات رښېن جېن هر چیزڅه لوښن څړنونی یېن فامېن، یعنی وېف بین ارد پی اریم نفر ضرورت نست تا وېف گاپ ییو یگه ارد فهمونت ات ترجمه کښت، پس لوښا و بافت، ادی رښېنی څړنونی زف لهجه.

رښېنی لهجه، افغونستون څړنون بدنون ولسوالی اندی رباط، پگیر، چاوبد، چاسنود قریه یېن ارد (۱۳) ات تاجکستون خود مختار بدنون ولایت رښون قریه یېن ارد گاپ ذاجج سوډ. داډ جایین اس پستخوف، جنوب اند څړنون قنیر هم مرز څه، تا بنسپید در شمال و مند رواج. رښېن زف ته تا جکستون بدنون رښون اند دوازه قریه اند ی تکلم سوډ. داډ قریه یېن قومار (وامر) بار رښون (روشان بالا) ذیر رښون (روشان پایین) څوفی رښېن زف لهجه، اما اس تا جیکستون طرف رښېن زفند.

ج) **بارتانی زف bartangi ziv**: تر تاجکستون بدنون خود مختار ولایت یی جای نوم بارتانگ. ید جای- ته نوم بارتانگ درأ یاد سوډ. اکدم درأ ارد اس « امک » تا « نکبست » ارد بارتنگی یېن، بارتنگی زف تی گاپ ډېن. ډېف مشهور جای نومېن عبارت اس: بارتانگ (سپنج) بسید، رزوح، هیجس، ات زمد. (۱۴)

د) **راشارفی زف rasarfi ziv**: دم زف ته بنومهای مختلف با کمی تلفظی تغییر، مثلی ارو شووری، روووری، ارشوری، راشاروی، روووری، یاد کنېن. دم اصل نوم «راشارفی». مردمېن ادې مرغاب دریا مسیر ارد زنده گی څه کنېن، راشارفی زف تی ته گاپ ډېن.

ه) **سری قوولی زف sariquili ziv**: سری قوولی یی بلندکی درأ چین جمهوریت سینگیانگ ولایت اند. ید زف ته یرمرد گاپ ذاجج سوډ. سری قوولی زف اصلاً اکا څړنونی زف ادې څړنونی یېن قدیماً زمون اند اس افغونستون څړنون یدېن ات ید ارد (سری قوولی منطقه ارد) جا بجا سین ات بعد اس الاډ ... ص ۳

امیر تیمور کوره گان نینگ حقیده بیر آز معلومات

مطلب اوزبیکي

(۲)

معاون سرمحقق عبدالمجید ندیم

اصل متن

امیر طره غای نینگ اوغلی امیر تیمور ۱۳۳۶ ایل ۹ اپریل آبیده کیش (شهر سبز) ولایتی نینگ خواجه ایلغار قیشلاغیده دنیاگه کیلگن. اونینگ آته سی امیر محمد تره غای برلاس اولوسیگه منسوب بیکلریدن، بهادر جنگچی، علما و فضلاگه اخلاصمند، علم اهلیگه حامی و اشتیاقمند کیشی بولگن.

امیر تیمور نینگ باشلیگی حقیده معلوماتلر کم اوچره سه- ده، ایریم منبعلرگه قره گنده، او باشلیگیده خط- سواد چیقریب، اوز دوری نینگ طبیعت، ریاضیات، فلکیات، معمارچیلیک و تاریخ علملرینی اورگنکن. امیر تیمور بیلن صحبتلشیش شرفیگه میسر- بولگن بویوک عرب فیلسوفی ابن خالدون جهانگیر تورک، عرب، فارس خلقلری تاریخینی، دینی، دنیاوی و فلسفی بیلیملرنینگ مرکب جهنلریگه یخشی اوزلشتیرگیننی تأکیدله یدی.

امیر تیمور سیاست میدانگه کیریب کیلگن پیتده، ماوارالنهر مغوللر استبدادی آستیده بولیب، چنگیز خان و باتو خان باسیب اوتگن شهر و قشلاقلر ویرانه گه ایلنکن، سوو انشائتلری بوزیب تشلنگن یاکی ایشگه یراق سیز حالده کیلتیریلگن، چنگیز خان ماوارالنهرنی اوزی نینگ ایککینچی اوغلی چیغانای خانگه سوبورغیل صفتیده انعام قیلگن ایدی.

امیر تیمور نینگ حیاتی و فعالیتی ده ایککی دور یقال کوزگه تشلندی. بیرینچی دوری (۱۳۶۰-۱۴۰۵) ماوارالنهر نی مغول خانلیگیدن آزاد قلیب، یگانه مرکز لشگن دولت توزیش، اوز آرا اوروشلرگه برهم بیریش.

ایککینچی دور (۱۳۸۶-۱۴۰۵) ایس ایککی ایلیک، اوج ایلیک، بیش ایلیک، دیب اته لوجی باشقه مملکتلرگه یوریشلری بیلن حرکتلندی.

میلادی ۱۳۶۰ ایل لردن باشلپ امیر تیمور

ماوارالنهرده گی ایچکی نزاع، اوروشلریده اشتراک ایته باشلدی و مغلستان حاکمداری توغلوک تیمور خان، اونینگ اوغلی الیاس خواجه گه قرشی کوره شلردن سوونگ، امیر حسین اوستیدن غلبه قازانگچ، ۱۳۷۰ ایلده ماوارالنهر تختی نینگ حقیقی صاحبی بولدی و سمرقندنی حاکمیت پایتختی ایتیب بیلگیله دی.

امیر تیمور تختگه اوتیرگچ، چیغانای اولوسی نینگ برچه بیرلریگه اوزینی وارث دیب بیلدی و سیردریا نینگ قویی حوزه سیده گی بیرلرنی، تاشکینت ولایتینی، فرغانه وادی سینی، خوارزمی اوز حکمرانلیگی آستیکه کیریتدی. نتیجه ده، ماوارالنهر و خراسان ده ایریک مرکز لشگن دولت وجودگه کیلدی. صاحبقران سونگی ایللرده ایران، عراق، قفقاز آرتی مملکتلری، هندوستان، آلتین اورده و تورکیه بیلن بولگن جنگلرده غالب چیقیب، سلطنت حدودینی شرق قطعه سی چین دیوار یگه قدر، غربده- اورته بیر دینگیز یگه، جنوبده ایسه هندوستان چیرگه لریگه قدر کینگه یتیردی. (۱)

تیمور فعالیتیده معین سیاسی یول- میده فیودال حکمرانلیگینی توگتیش، مهم خلق آرا کاروان یوللریده اوستونلیک قلیب تورگن آلتین اورده، ایران و باشقه مملکتلرنینگ رقابتینی ینگیب، ماوارالنهر نینگ سیاسی- اقتصادی قوووتینی تأمینلی آله دیگن مرکز لشگن دولت تشکیل ایتیش ایدی. امیر تیمور اولم بار مملکتده دولت تیزیمینی مستحکملش، باشقیریشده گی ترتیب- انتظام، قانونچیلیکنی کینگی تیریشگه امکانات یره تیش، سالیقلرنی ترتیبگه سالیش، مملکت حمایه سینی تأمینلش یولیده قوشن نینگ قدرتینی آشیریش کبی لرگه کتته اعتبار بیردی. ... ص ۳

به نام خداوند لوح و قلم

د سرمقالې پر ځای

اصول رسیدن به موفقیت در زنده گی (۱)

چون تیشه مباح و جمله زی خود تراش
چون رنده ز کار خویش بی بهره مباح
تعلیم ز اړه گیر در عقل معاش
چیزی سوی خود می کش و چیزی می پاش
(شیخ احمد جامی)

از آنجای که انسان یک موجود اجتماعی است، پیوسته در این راستا تلاش می‌ورزد، که در راه رسیدن به آرزو هایش موفق باشد. از دیدگاه دانشمندان رسیدن به موفقیت اصول و راه کارهای متعدد را نیازمند است، که باید گام به گام آنرا با پشتکار تمام بردارد. در این بخش از نوشته قرار است به ۳۶ اصل رسیدن به موفقیت در زنده گی که خیلی مهم و دلچسپ هم است، بطور فشرده از سخنرانی‌های داکتر جمشید رسا گزیننه‌هایی داشته باشیم، که به گونه‌ی مسلسل آنرا بدست نشر خواهیم رساند.

نخستین و مهمترین اصل دست یابی به موفقیت توکل کردن به خداوند متعال است که باید بطور واقعی بر ذات لایزال او توکل نمود و با یقین کامل به او اتکا کرد. آن زمان است، که خداوند متعال از ما دفاع و حمایت خواهد کرد. در این مورد خداوند لایزال در قرآن کریم وعده کرده است، که اهل ایمان و توکل کننده گان را مورد حمایت خویش قرار داده و آنها را کمک و یاری می‌نماید. توکل کننده گان در تمام عرصه‌های زنده گی موفق بوده و به نتایج عالی دست می‌یابند. با توکل است که انسان به آرامش درونی دست یافته و با گام‌های استوار در مسیر موفقیت به پیش می‌رود. بدون توکل انسان در همه امور زنده گی دچار ترس و اضطراب گردیده و فرصت موفق شدن و پیشرفت را از دست خواهد داد.

اصل دوم موفقیت آموختن علم و دانش است. یکی از ویژه گی انسان‌های موفق دانا بودن است، افراد دانا و نادان به هیچ وجه با هم برابر بوده نمیتوانند، این دانایی است، که به انسان در زنده گی ایش فرصت رشد را فراهم میکند، از این رو جو شمع در بی علم باید گداخت که بی علم نتوان خدا را شناخت، جهل و نادانی به سیاه چاهی میماند که انسان در آن روزنه‌ی بی نور و امید بسوی آرزو هایش نخواهد یافت و همواره بدیخت و ورشکسته خواهد ماند، پس میتوان گفت که علم و دانش بزرگترین گنج و سرمایه است، که در زنده گی باعث خود آگاهی، رشد، تعالی و توانمندی انسان میگردد.

دانشمندان توصیه میکنند، که انسان باید در چهار زمینه (دین و مذهب، ساینس، هنر و فلسفه) به مطالعه بپردازد و در ضمن پس از مطالعه باید افراد عملگرا نیز باشند. افراد موفق آثانی اند، که به دانستن‌های خود عمل میکنند؛ زیرا دانایی بی عمل از نادان تفاوت ندارد و عمل گرا بودن باعث رشد مثبت انسان در زنده گی میگردد.

اصل سوم موفقیت، داشتن مهارت در کارها میباشد. انسان دانا وقتی به جایی میرسد، که در کارش ماهر و برجسته باشد، علم نیروی بالقوه است و تا زمان که آنرا بالفعل نسازیم و به کار نیندیم به جایی نخواهیم رسید. دانایی وقتی کار ساز و نتیجه بخش است، که با مهارت توأم باشد. مهارت را از طریق تمرین و ممارست میتوان حاصل نمود. تمرین است، که ما را در انجام کار در یک بخش کار ماهر و برجسته ساخته و به درخشندگی و بالنده گی میرساند، پس با تمرین و پشتکار میتوان مهارت لازم را کسب کنیم و موفق باشیم.

به نورستان کې د ځینو بنځینه دودیزو جامو او گانو ځانگړنې

(۲)

څېړنواله عاطفه نورستانی

۴. د ډاکتر هانس رومر، ایرج افشار او نورو څېړونکو له قوله هغه معلومات رانقلوم چې په سخنواره ((پنجاه و پنج گفتار پژوهشی)) نومي اثر په لومړي چاپ کې چې په ۱۳۷۶ل. کال کې د توس له خوا خپور شوی، راغلي دي:

«د دې طایفې د پخواني نورستان، بنځو به اوږده، له خمتاو څخه جوړ شوي کمیسونه اغوستل او کله چې د کار لپاره صحرا او ځنگله ته وځي؛ نو د نارینه وو په شان له څرمنو څخه جوړې شوې جامې اغوندي.... له خمتايي جامو سربېره له تورو وړيو څخه او بدل شوې ټوټې کاروي او ځينې بيا هغه پټوگان چې د کاشغر په سيمه کې جوړېږي؛ پر اوږو اچوي او د شال يا يالان په ډول يې جوړوي او سربېره پر دې شال، دسمال هم پرې تړي. د هغوی پرتوگونه تر ډېره له رنگ ورکړ شويو خمتاوو يا تورو وړينو ټوټو څخه جوړې شوې وي. د واورې د ورېدو پر وخت خپلې له څرمنې څخه جوړې شوي گاولي په پښو کوي. هغوی د خپل د سر وپښتان لومړی پر يو بل پېچي او بيا يې پر خپل سر تاووي؛ يوه وړه خولۍ په سروې او سربېره پر دې بيا پرې يو سور دسمال هم تړي.»

تر دې ځايه مو د کورنيو او بهرنيو ليکوالو هغه معلومات چې د نورستان د بنځينه وو د جامو او گانو په اړه کښلي وو؛ تر نظر تېر کړل چې د دې ليکنې په وروستيو برخو کې به پرې اړين بحث وشي.

پوهان په دې باوري دي چې انسانان دوديزې جامې او گانې په ټولنه کې د خپل دريځ د اهميت او ارزښت د ښودلو لپاره کاروي چې په

نجونو به د دې سپمول دوي دانې د خپل سر په مخکېنۍ برخه ايښودلې. دويم ډول د کيرۍ هغه نخښه ده چې د بنځينه جامو په ټاکلو برخو کې په سور او آبي(نيلې) رنگه تارونو سره گڼدل کېدل. دغه ښښه د ټولنيزو رتبه والو سرو، مېرمنو او نجونو په ترتيب سره دوه او درې د خپلو کميسونو په دوو ولو؛ د ولو تر منځ د لسټوڼي په پيل او کله به يې هم د ځانگړي بنځينه جامې (سنا) پر دوو (ښي او کيڼو) پلونو او خواوو کې گڼدلې؛ لکه په دې لومړي او دويم انځور کې:

د لومړي انځور نښان به هغو سرو، مېرمنو او نجونو کارول چې د يرغلگرو د وژنې په پای کې به يې لويې مېلمستياوې جوړې کړې او د مېلمستيا له ورکولو پرته به يې دويم انځور په خپلو جامو کې گڼده.

او ساده ډول جوړې کړې چې په لاندې توگه يې يادونه کېږي.

پټی کټ

د کلښه الا ژبې په ويپانگه کې راځي؛ پټی کټ هغه جامه ده چې نورستانيان يې د هغو غټو وزو له پوستکو جوړوي چې اوږده وپښتان ولري. هغوی څرمنه بې له دې چې د لکۍ برخه ترې پرې کړي؛ د اوږد واسکټ په بڼه يې راغوي. کله چې ښځې او نجونې د کار په موخه له کوره وځي، د لرگيو ډکې کجاوې په شا راوړي، کروندې ته ځي او له چينې څخه اوبه راوړي، نو ياده جامه په دې موخه اغوندي چې نورې جامې څيرې نه شي او په سره هوا (باران او واوره) کې يې بدن تود وي.

دا چې ولې نجونو او ښځو د دې جامې لکۍ پورې گونگري اچول؟ دا کار د دې تر څنگ چې د هغوی د فېشن او ډول ښکارندوی و؛ هغوی په دې اند وو چې د گونگرو يو غږ د مارانو او بلاوو د تښتېدو لامل گرځي، نو دوی به يې له زيانه په امان کې وساتل شي. د دې جامې دود اوس هم د نورستان په ځينو برخو کې شته دی.

وځای

دا هم په پخواني نورستان کې له خامو (اومو) سرو څرمنو څخه جوړ هغه گاولې دي چې د لنډې موزې په بڼه ساده او يا ځونډي والې جوړېږي چې تر ډېره ساده ډول يې د وايگل په دره کې ښځې او نجونې په پښو کوي چې په اوسنيو وختونو کې يې دود ډېر لږ شوی او ځای يې پلاستيکي بوتیانو او کرچمو نيولی دی.

چه در

د روسي څېړونکي کيسيلاکوف په ليکنه

اصل چهارم موقیبت مسؤولیت پذیري است، این بدان معنی است، که انسان به طرز درست و مناسب به نیازمندی ها و احتیاجات خویش پاسخ داده بتواند. همه بی افراد دارای یک سلسله نیاز ها و احتیاجات اند، که باید به آنها پاسخ مثبت داده و بطور درست و مناسب مرفوع گردند. در این صورت ما فرد را یک فرد مسوول خواهیم دانست؛ مثلا یکی از نیاز های اولیهٔ زنده گی ما تغذیه کردن و رفع گرسنگی است. بدست آوردن غذای حلال یکی از مسؤولیت های افراد سالم موفق در زنده گی است، پس انسان مسؤولیت پذیر به نیاز های خود بطور درست رسیده گی نموده و آنها را از مسیر مناسب و پسندیده مرفوع میسازد.

مسؤولیت های انسان به چهار بخش تقسیم میشود: مسؤولیت های فردی، مسؤولیت های خانواده گی، مسؤولیت های اجتماعی و مسؤولیت های اعتقادی.

برای دست یابی به موقیبت باید افراد بتوانند مسؤولیت های فوق را بطور درست و شایسته انجام دهند، اما آنچه درخو توجه است، اینست که باید مواظب بود، تا در مسؤولیت پذیری دچار افراط و تفریط نشوند، یعنی در این راستا حد اعتدال را نگه داشته تندرو ویا کندرو نباشند؛ زیرا مسؤولیت پذیری بیش از حد ویا کمتر از حد در امور زندگی برای انسان ها مشکل ساز میگردد.

اصل پنجم موقیبت مدیریت زمان است. استفاده درست از وقت و زمان در واقع ارزش دادن به عمر گرانبهای خود است. به هدر دادن زمان در واقع تلف کردن اوقات طلائی و فرصت نابرگشتنی زنده گی ماست.

زمان آنقدر با ارزش و با اهمیت است، که خداوند متعال در قرآن کریم به آن سوگند یاد کرده است.

زمان گرانبهاترین و با ارزش ترین پدیده است، از سوی دیگر میدانیم، که اسراف کردن در دین مقدس اسلام حرام گردانیده شده است و میدانیم، که بدترین نوع اسراف، اسراف کردن زمان است. اگر زمان بطور درست و مناسب استفاده نشود، بی گمان انسان ها دچار زیان و بدبختی خواهد شد. افراد موفق زمان را بطور درست و مناسب مدیریت نموده و از آن در جهت مثبت حد اکثر بهره را میبرند. قابل یادآوری است، که انسانها در زنده گی مادی خویش با سه پدیده (زمان، اشخاص و اشیا) مواجه اند. انسان موفق این سه پدیده را که مهمترین آن عبارت از زمان است بطور درست مدیریت کند و با همهٔ آنها بطور شایسته و مناسب برخورد نماید. در غیر آن ناموفق و بدبخت خواهد بود. نباید فراموش کرد، که خرد عبارت از توانایی بهره گیری درست از زمان و دانش است. انسان خردمند همیشه موفق است چون از زمان و دانش خود بطور درست بهره میگیرد.

اصل ششم موقیبت هدفمند بودن است. همه افراد موفق جهان دارای اهداف مشخص اند و در بیهوده گی به سر نمی برند. انسان هدفمند بطور دقیق میداند، که خداوند متعال او را برای چی آفریده است و در آینده در چه جایگاهی قرار داشته باشد. افراد ناموفق در زنده گی اهداف مشخص را دنبال نمیکنند و در بیهوده گی سرگرداند. هیچ اشتباهی بزرگتر از بیهوده زیستن وجود ندارد. آرزو داشتن در زنده گی کافی نیست و راهی را به جای نمیرد. انسان هدفمند برای رسیدن به اهدافش استراتژیژی درست می کند و در استراتژیژی سه مساله خیلی مهم است:
۱- تنظیم نقشه(مشخص ساختن تمام راه های رسیدن به هدف).
۲- طرح ریزی(برگزیدن یک یا دو راه مناسب برای دستیابی به هدف، که معمولا راه دوم، راه کمکی میباشد برای موقح که در مسیر اصلی هدف مشکل یا مانع ایجاد شود).
۳- برنامه ریزی دقیق(تعیین زمام برای رسیدن به هدف).

آرزو ها زمانی به هدف درمی آیند که بر روی کاغذ یادداشت شوند. افراد موفق آرزو های شان بر روی کاغذ ریخته، آنها را هدف قرار داده و در تحقق آن میکوشند. این جمله نادرست است، که گفته میشود(خواستن توانستن است) در حالیکه خواستند نیازمند هدف گذاری، بر خواستن، درست عمل کردن و تلاش کردن میباشد، که این عملگرایی سخت کوشی است، که انسان هدفمند را رهسپار موقیبت ها و دستاورد های بی شمار میسازد. ...

نورستانیانو کي هم همداسي ده. د پخواني نورستان په خلکو کې به ځينو نارينه وو د ځينو ځانگړو کارنامو په ترسره کولو سره، لکه د خپلې خاورې د ساتني لپاره په زړورتيا جنگېدل؛ د ډېرو يرغلگرو وژل او د لويو مېلمستياوو په ورکولو سره به ځينې ټولنيز القاب (مجمال، ډنډکواوده (تاجوال) ډال اوده (توغوال)، دينگ بتور او...) ځانته گڼل چې په دې اړه سميع الله تازه په خپل اثر (ريشه های تاريخی و فرهنگي نورستان) په ۱۷۵-۱۷۶ مخونو کې د دې موضوع يادونه کړې چې «هغو نورستانيو نارينه وو چې به ياد ټولنيز امتيازي لقبونه وگټل؛ نو يوه لويه مېلمستيا به يې جوړه کړه چې په ترڅ کې به ورته وروسته له خطابونو او ويناوو څخه وپ نښانونه، لکه د سپينو زرو کړۍ به يې په غوړونو کې اچول کېدې، يو وړوکى غشى به يې تر لاسه کاوه، ځانگړى ملابندونه به ورته ډالۍ کېدل، د باز دوه بڼکې به يې په خولۍ کې ټومبل کېدې، يوه لونگۍ او د باز يوه بڼکه به ورته ورکول کېده، ځينو ته به يوه ځانگړې امسا ورکول کېده؛ څوک به د يوې داسې لونگۍ خاوند شو چې د زرین مارغه بڼکه به پکې ټومبل شوې وه او داسې نورې نښې نښانې به وپ کسانو تر لاسه کولې، د دې ډول خلکو مېرمنو او نجونو به هم دا امتيازات ترلاسه کول چې ځينې ځانگړې نخښې او نښانونه، لکه اچي کپړه *āce kīrā*، شتومه *štumā* او نور په خپلو جامو کې کاروي؛ هغه (کپړه) چې ښځو به پر خپلو جامو کې کارولې؛ په دوه ډوله وو:

لومړى ډول يې هغه ټوټه په سر تړل چې پکې لس تنۍ د شتومه په نامه وې يا په بله وينا، سپيۍ به يې د کړۍ په بڼه گنډلې وو او په منځ کې به يوه د سپينو زرو تنۍ نښلول شوې وه. له بتور څخه کښته رتبه والو سړو، مېرمنو او نجونو به د ياد نښان دوه دانې د خپل سر تر شا تړلې او تر دې دريځ پورته نارينه وو مېرمنو او

کې هغه ښځينه جامې او گانې چې اوس په نورستان کې باب نه دي؛ دا دي: د کوچني خولۍ په سرول، د سر د وېښتانو کوڅۍ کول او اوږده پرېښودل چې ښکاره شي، په سر او تندي پټۍ تړل او په ټوله کې هغه ځانگړې ښکروالې خولۍ، د گاولو کارونه، د گډا (نڅا) جامې او د درنو غوړوليو، غاړکيو او وښيو کارول.

- د سميع الله تازه په ليکنه کې د يوه اوږد ځانگړي کميس (سنا) يادونه شوې، دغه ډول کميس به چې له خمتا نه جوړېده او ښځو به پکې ځينې نخښې چې (سنا چيتر يا اچين) ورته ويل کېده، په سرو او نيلې رنگه تارونو سره کنډل چې دا نخښې د هغو ټولنيزو رتبو ښکارندوى کوي چې د هغوى د کورنيو نارينه وو د يرغلگرو په وژلو او د يوې لويې مېلمستيا په ورکولو به يې گټلې وو؛ خو د نورستان د اسلامي شورى د پرېکړې پر اساس يې اغوستل منع شول.

د دې بحث وروستۍ برخه په هغو معلوماتو سره پاى ته رسوم چې ما د نورستان د ښځينه جامو او گانو په اړه له دې سيمې نه د ليدو پر مهال او د ځايي خلکو د مرکو په پايله کې راټول کړي دي.

د يوې سيمې د جامو او گانو په جوړولو کې د نورو لاملونو تر څنگ د هغې سيمې د خلکو ښکلا خوښونه او هنري ذوق له ورايه ښکاري؛ لکه څنگه چې مو ولوستل د نورستانيانو ښځينه جامو او گانو د زمانې په تېرېدو سره د پام وړ بدلونونه موندلي دي چې دلته به ورته لنډه نغوته وشي. پخوانيو نورستانيانو د خپلو لرغونو باورونو له امله په يوه تړلي چاپېريال کې ساتل شوي وو. دوى هڅه کوله چې خپلې لومړنۍ اړتياوې د خپلې سيمې له توکو څخه جوړې کړي؛ د بېلگې په توگه هغوى دې ته اړ کېدل چې خپل پوښاک له څرمنو او وړيو څخه د ډېرو کړاوونو په زغملو سره په ابتدايي

د نورستان په ښځينه جامو کې د اوسني وخت هغه لومړنى توکى دى چې د ليدونکو ډېر پام ځان ته راگرځوي. دا هغه يالان ډوله شالونه دي چې دوى يې له خپلو کميسونو له پاسه استعمالوي. چه در په دوه ډوله دى:

۱. مياچدر

۲. شاړچدر

۱. مياچدر

دغه جامه د ننگرهار په ښار کې له نخعي او وړينو تارونو څخه په سور، لاجوردي او سرمه يي رنگونو کې د شال په بڼه اوبدل کېږي او تر ډېره د وايگل او اما په درو کې د نجونو او ښځو له خوا اغوستل کېږي. د ځايي خلکو له قوله؛ ميا د مشر او ملک په معنا ده. د مياچدر د جامو بيه نږدې څو لسيزې مخکې يوه غوا وه؛ خو اوس يې نرخ تر پينځو زرو روپو پورې رسېږي.

۲. شاړچدر

نوموړى شال ډوله جامه هم له وړيو څخه اوبدل کېږي چې په ځنډو کې سپينې پټۍ لري، يو ولېشت يا دوه ولېشتو په اندازه پکې سپين او سرمه يي رنگ کارېږي. دغه جامه د عادي خلکو جامه ده چې څو لسيزې پخوا يې نرخ يوه وزه وه؛ خو اوس يې بيه ۱۸۰۰ افغانيو ته راکښته شوې ده.

د يادونې وړ ده چې چنډر په نورستانيانو کې يوه قدرمنه جامه ده چې په يوه سنډريزه وياړنه کې ښځو او نجونو په اغوستلو او په نڅاگانو کې يې د ځنډو په خوځولو وياړ کړى دى:

چدر کره لپاو امي ناټ چوني....

د دې جامې د اغوستلو دود اوس هم د وايگل او اما په درو کې د ښځو او نجونو تر منځ دوام لري.

... ادامه لري

پامېرات پامېری زښېن...

وخت واذ څرښوونی یېښ خو زف نوم دی جای. (سرقوولی) نوم تى یادېن سرقوولی زف ادې ییو اس څرښوونی- رښېښې گروپ زښېن څه، چون اس دېف ذر وېښچ، کامت تفاوت ومند دېف قتیبر یست. سرى قولی اند اری لهجه.

۱- مرکز لهجه: ید لهجه ته تاشقرغون ادې اكدی ادارى مرکز څه، یمرد ات همسایه قریبه یېښ ارد مثلى تیزنف ات چوشمون ارد رواج.

۲- خاور نزدیک لهجه: ید لهجه وچه درأ اند تا بلدير، مرکزی لهجه همسایه گندی ات یگه جای. مریونگ نوم څه یمرد گاپ ذادج سوډ.

۳- خاور دور لهجه: ید لهجه یورنگسل، کیچک تونگ ات تونگ نوم جایښ ارد مروج.

سرى قولی زفند غل تا شچېخ الفبا یا نوشتاری زف نست. سرى قولی یېښ اوغیووری الفبا قتیبر نقشېښ ات ښایېښ. سرقوولی قومېښ غیر اس سرى قولی زف تى چینیایى ات اوغیووری زف تى مس گاپ ذېښ.

۲- **وخونى زف waxūni ziv**: ید زف ییو اس پامېری زښېن گروپ ات بعد اس څرښوونی زف ذیونم زف پامېری زښېنند ادې نوشتاری زف ومند څه. وخی یېښ ته خو زف xīk zīk لوڅېښ. ید زف ته وڅون ولسوالی ارد گاپ ذادج سوډ. افغونستون وڅون ولسوالندی ته پتور قریبه، شکاشم ولسوالی ارد نزدیک تا تیر وڅونېڅ رواج دمنند. لـوریم (۱۹۵۸-۱۹۳۵) ات شومبردو دوشمنډېښ ادې واذ ته لوڅېښ:

تعلیمی وزارت معارف قبول ست. دم الفباء قتیبر اكدی سال درسى کتابېښ (فقط مادری زف مضمون) اس اول صنف تا اریم نقشج ات چاپېښ ست. ادامه دارد

امیر تیمور کوره گان نینگ...

امیر تیمور نینگ هر بیر حربى یوریشیگه تورتى بولرلیک سبب بار ایدی. بو سببلر اوز دولتى نینگ چيگره لرینی مستحکملش، تشقى دوشمنلردن حمایه لنیش، کاروان یولرینی تورلی یولتوسولردن تازه لش، خیانتچی، ساتقین، ادمچیلرینی جزالش، بويسونمه گنلرنى اطاعت ایتیریش، اوزى نینگ سیاسى تأثیرینی کینگیتیریش کبى لردن عبارت بولگنلیگینی تاریخی منبعلردن بیلیم آلیش ممکن. مثلاً، امیر تیمور نینگ توختمیش خانگه کوپ الطفاتلر، یاردملر کورستیپ، ۱۳۷۹ ایلده اوروس خاننى ینگیب، آق اورده تختیگه توختمیش خاننى اوتقرگن ایدی. اما توختمیش خان امیر تیمور نینگ امیدلرینی پوچگه چيقدی.

او ماوارالنهر گه بیر نیچه بار تالانچیلیک نیتیده باسیتیریب کیرگنیدن سونگ، تیمورده هم اونگه قرشى کوره شیش مجبوریتى وجودگه کیلدى و ۱۳۹۵ ایل ۵ اپریلده قوندوزچه ده امیر تیمور بیلن توختمیش خان اورته سیده حل قیلوچی حیات-مات جنگی باشلندی. جنگ فقط توختمیش خان نینگ تقدیرینی حل قیلیب قویه قالمی، بلکی بوتون آلتین اورده تقدیرینی هم حل قیلدی.

تاریخ تیمور ضمه سیگه آلتین اورده دیک قدرتی موعول امپیریاسی نینگ

دوشمنلریگه نسبتاً جوده بیرحم ایدی، لیکین سرکرده لیک، دولتیښی باشقریش و قانونچیلیک ساحه سیده بویوک استعدادگه ایگه ایدی.» ديب تعریفله یدی. شونینگدیک، «توزوک تیمور»، «تیمور توزوکلی» ده هم تیمورنینگ جمعیتگه، اجتماعى- سیاسى حیانتگه قره شى، بیرلشگن قدرتی فیودال دولتی نینگ سیاسى و اخلاقى قاعده لری حقیده گپ باره دی.

تیمور توزوکلریده دولت تیزیمی، دولتده گى تورلی لوازملرنینگ وظیفه سى، اونده گى تورلی طایفه لر و اولرگه مناسبت، دولتنى باشقریشگه اساس بولگن قاعده لر، قوشینلرنینگ توز یلیشى، ترتیبى، اونی باشقریش، تأمینله ش، رغبتلنتیریش، قوشین تورلری نینگ توتگن اورنى و اوز ارا مناسبتى کبى مسئله لر بیان ایتيله دی.

دولت ایشلرینی هر دایم اسلام و شریعت حکملری اساسیده آلیب بار یلگنلیگی بیر نیچه بار تأکیدلنه دی. «سلطنتیم مرتبه سینى، ديب تأکیدله یدی امیر تیمور، قانون- قاعده لر اساسیده شونده ی سقله دیمکی، سلطنتیم ایشلریگه اړه لشیب، زبان اینکزیشگه هیچ بیر کیمسه نینگ قوربى ایتمه دی.» یوندن تشقرى، اثرده جمعیت ایشلریده گى آدملرنینگ اون ایکی طایفه گه بولینیشى، سلطنت نى باشقریشده ائن ایکی قاعده گه عمل قیلینگنلیگی، سلطنت تورت قطعی قاعده گه اساسلینیشى کبى مسئله لر هم ترتیب بیلن بیان ایتیلگن («تیمور توزوکلی» گه قره لسین م.

شهرلر و شهر اطرافى اهالى سیدن نه جان سالیغى و نه باج آلینردى. بیرارته هم

یوز+ونجى یا- ده یوز+لنجى و ش.م. ۳- **کسرسانلار یا دروپ سانلار**: بؤ حیللى سانلار، مقدارسانلاردان عمله گلیپ، معنی تایدان توتوش بیرذادین بؤله گینى افاده ادیپ، دوشوم غوشولمالارېښ یا-ده یارېښ، یارتى، چاریک یالى سوزلین کمگى بیلن آنگلادېلېور. مثلاً: اؤچدن بیر، اؤچدن ایکی، تورتدن بیر، باشدن ایکی، اوندان بیر و ش.م. یا- ده ینه بیرمثال:

سن هم او ایسته گن قرقېښ ییری سن (ملا نفس) آیدېلماز وصفینین مؤلندن بیرىسى (مأئاجى) عقلمه آلدی آلتېښ ییری (کریم قربان نفسوف) ار ایشلمز غوزال ایشلار، یارتى نانى اوران ایشلار (آتلار سوزى)

۴- **توپارسانلار**: بؤ حیللى سانلار هم عموماً مقصدار سانلارین اېزېنه دکیشلیلیک غوشولمالارین غوشولماغى بیلن عمله گلیپ، معنی تایدان بیردن آرتېق ذاتلارین تۇپلۇمىنى، جمىنى آنگلادیپ گلیورلار. مثلاً: ایکیمیز، اوچیمیز، توردیسى، اۇنېسى، الیسى و ش.م. یا- ده ینه بیرمثال:

تکه، یوموت، گوکلنگ، یازیر، آل ایلی، بیردولته غوللیق اتسک باشیمیز. (مخدومقلی فراغى) دوست لار دوت گوزلین وصفین سوزله سم، دوردوسى-ده مغرب لیق ده بللى دیر. (شیدایى)

۵- **تخمینی سانلار یا چن سانلار**: بؤ حیللى سانلار، مقدار یا سان تایدان انیق (دقیق)

ادبیاته نى محتوا کې کربک موضوعات تصویر او زوڅان دي تینېت؟ تحقیقه نه روش اتى څېښانه تکمل کېرېکه کې تشریحی او تحلیلی میتوده پېښه تم گان دي تینه او اسه نه تحقیقه نه رو کتابتوې تینه.

مقالانه متن ولسي- ادبیات زې فؤکلکوری او شفاهی ادبیات بی تسانکې جمېت، امه نه ولسه نه هنري استعداده لېره مان او اتی ولسه نه اجتماعي زښتېلیکه نه آرېشه تینه. ایمې ادبیات جامعا کې منزاکې جیمیت او جامعا کې تانو مؤخپوادمیک، بډایانه او ودانه مرحله نامه سیمېت او ولسه نه سینه او آتسی نامه کې خوندی او یک جامعا پېنه واری آتکې او یا یک نسله پېنه واری نسلانکې انتقال بېمېت.

فؤکلکور پېانیکه نه تاریخی بکه پېنه اشیکي معلوم بیمان زې فؤکلکوره نى ساحه لو ورساري تینی او فؤکلکوري (شفاهی یا ولسي ادبیات) تسه نى یک ډېو زانان دیمان، نو پوډمې اسه پېنه زې گوري زبیه نى منظوم فؤکلکوري ادبیاته رتې بحث کېرېکه، لازم تینه زې اول فؤکلکور او فؤکلکوري ادب یا ولسي ادبه رتې کتېښ پل تلیکه او پتا گيري تانو موضوع آتکې گيرېکه:

فؤکلکور فؤکلکوره نه لغوي پېناوه: فؤکلکوره نه اصطلاح اول پو آتکې (۱۸۴۶م) پېلییه کې انگلېسى پوزن (ویلییم جونز ټامس W.J,Thoms) نه بکه پېنه انگریزي متنه کې استعمال بوى، نو شیلانکې فؤکلکور انگلېسي کلمه زانان دیمان. فؤکلکوره (Folklore) نه اصطلاح دو کلمه نامه پېنه ژوپان دي تینی زې " فؤلک Folk " خلکه نه معنا یې او " لور Lore " پرزنه (پوهه) او هیلیکانکې جانديمان زې دویمیه پېنه مجموعا کې ولسي پوهه، خلکه نه هیلاره یا خلکه نه ادبیات ژوپاندیمېت. فؤکلکوره نه اصطلاحی پېناوه: فؤکلکوره نه اصطلاحی پېانیکه نى اساسي مقوله نام څولوکي، عوام او عنعنه تینېت زې اتې ټې

وځى بېن هونزا ارد تا گلگت مس زنده گى كښن ات خو زف تى گآپ ذېن. شتاین بگه دۇنشمند ادې، يو ته لۇقد: وځى زبۇن چترال اندى درأ بنام يرخۇن، ييمرد ته مس گآپ ذاذج سوڈ. وځى زبۇنېنېن اس افغونستون وخون تر سرى قول مها جرت چورج ات يمند شج زنده گى كښن ات خو زف تى گآپ ذېن. وځى زف تاجكستون بدبښون آمو دربا كناره نمدگوت منطقه تارتم ارد گآپ ذاذج سوڈ. تاجكستون وځى زفند ذو لهجه. بار يا تير (بالا) لهجه ات ذير يا تكاف (پايين). تير لهجه اس شيتهرؤ منطقه تارتم دم رواج ات تكاف وخونى لهجه اس نمدگوت تادرشج منطقه رواج. بايد لوفج سوڈ ادې، آسور، رتم ات لنگر قريه يېن ارد گآپ ذېد اند مردم اس تير (بالا) وخونى لهجه استفاده كښت. لوقدواو ارد گآپ ادې تفاوت بين بالا لهجه ات پايين افغونستون وځى زف تى مس تاثير چورج (۱۶) كسونى ادې وځى زف بارأ اندى يېن تحقيق څه چورج ماذېن: بيرنس، عبدالرحيم، ر. شا، توماسچك، گايگر، گ. گبريسن، آ. يوليبر، ى. ى. زاروېين، ماركنسترن، س. ى، كليم چيسكى، م. ن، بوگا ليۇبوف، سكالووه. لوريمر.

وځى زف بعد اس خړنونى زف ذيونم زف پاميرى گرؤپند افغونستون طرف ادې، دم ارد الفبا جورسذج. يد الفبا وختا تهيه ات جور ست ادې، ۱۳۸۷ سال اندى افغونستون معارف وزارت اعلون چود، سوم زفېن تى وبف گآپ ذاذيجېن اولادېن ارد مادرى زف مضمون نششج سوڈ. اكوى سال اندام وز (مم مقاله نقششج) ات ميرعلى واخانى، ييو اس تحصيل چورجن وخون جوونېن وخونى زف ارد ام الفباء جور چود ات يأ الفباء اس طرف رياست نصاب

اساسينى ييميريش ديك اولكن وظيفه نى قويگن ايكن، صاحبقران بو وظيفه نى هم بويوك جسارت بيلن ادا ايتيب، روس كنيازليكلرى و شرقى اروپا خلقلرينى مغوللر اسارتيدن خلاص بوليشرليگه يول آچيب بيردى. ييريك روس عالمى ا. يو. ياكوبفسكى: «تيمور نينگ توخته ميش اوستيدن قازانگن بو غلبه سى نه فقط مركزى آسيا و شرقى اروپا، بلكى روسيه اوچون هم كتنه حمايتگه مالك بولدى»، ديب يازدى.(۲)

تيمور دولتنى باشقريشگه كتنه اعتبار بيريپ، ينگى دولت تيزيمى بويچه ديوانى بزگردن تشقرى، هر بير ولايتده ديوان ديب اته لاوچى باشقرمه توزيب، بو باشقرمه لر ساليق ايغيش، ترتيب سقلش، اجتماعى بنالر- بازارلر، حماملر، يوللر، سوغاريش ترماقلريگه قره ب توريش و اهالى نينگ ځلقى- اخلاقى حركتلرينى نظارت آستيهگه آليش كېى ايشلر بيلن شغوللنگن. هر بير ديوانده كيirim و چيقمىلرنى حسابگه آليش، قيد ايتيش تورك- اوزبيك و فارس- تاجيك تيللريده آليب باريلگن.

تيمور تاريخچيلر تصويريچه، اورته عصرنينگ اتاقلى دولت و حربى اربابلريدن بوليپ، اروپا عالملى اوز اثرلريده اونينگ سلبى تمانلرى بيلن بيرگه مهم فضيلتلرينى هم تاكيدله ب اوتگنلر. نيميس (آلمانليك) عالمى ف. شلاسير اوزى نينگ «جهان تاريخى» (ش-تام) اثريده: «بختيار جنگجى، جهانگير، اوزاق شرق قطعه سى قانون شناس بوليش بيلن بيرگه اوزيده، آسياده كم اوچره يديگن تكتيك و ستراتيزيک بيليملرينى افاده له دى.» ديب يازسه، اتاقلى نيميس عالمى تاريخ شناسى م. ويبر: «تيمور اوز

عسكرنينگ دايمى نوريش اوچون شخصى كيشيلر اويىنى ايگه لشگه ياكى فقرا لر نينگ مالينى و بايليگىنى اوزلشتيريب آليشگه حقى يوق ايدى. «برچه ايشلرده، ديگن ايدى امير تيمور، بو ايشلر قه يسى اولكه خلقيگه تعلقلى بولمه سين، حاكملرنينگ عدالت تمانيده قتتيق توريشلريگه بويروق بيريلگن. قشاق ليكنى توگتيش مقصديده باش پناه لر تشكيل قيلديم كى، كمبغللر اولردن نفقه آليب تورردلر.» بوندن تشقرى، تيمور نينگ ساليقلر حقيده گى قاعده سى جوده مهم اهميتگه ايگه دير. تيمور يازه دى: «ساليقلر ايغيشده خلقنى آغير احوالگه ساليشدن ياكى اولكه نى قشاقليک كه توشيريب قوبشدن احتياط بوليش ضرور. نيگه كى، خلقنى خانه ويران قيليش دولت خزينه سى نينگ كمبغله شيشيگه آليب كيله دى، خزينه نينگ بى قوتليگى حربى كوچلرنينگ ترقاقله نيشيگه، بو ايسه، اوز نوبتيده حاكميت نينگ كوچسيزله نيشيگه سبب بوله دى... ادامه دارد

ترکمن ديلينده سانلار ...

من سنين اؤينه باش گزه ک کلنديرين اما سن بير گزه ک هم گلماينگ.

۲- **ترتيب سانلار**: بو حيلى سانلار، اصلينده بير ذادين ساناماقداقى ترتيبينى گورکزيور. بولار يالى سانلار مقدار سانلارين اېزبنه «-ينجى، -ونجى، -نجى، - لنجى» غوشولمالارين غوشولماغى بيلن عمله گليپ، ذاتلارېن، حادثه لارېن، غېمېلدى- حرکتين اېزبنگيدرليگىنى، ترتيبى نى بيلديريون، **ئاچنجى** ديين سوراغ لاره جواب بوليون سانلار دير مثلاً: **ببر+** **ينجى** يا- ده **ببر+** **لنجى**، **باش+** **ينجى** يا- ده **باش+** **لنجى**، **اون+** **ونجى** يا- ده **اون+** **لنجى** ،

بؤلمان، چاق- چه ن و تخمين بيلن ايدېليون سانلار بولوپ، سانلارى غوشماق و تيركشديرمک، سانلارين اېزبنه **-لارچه/لرچه**، **-لاپ/لاپ** غوشولمالارينى غوشماق ارقالى حاصل بوليور. مثلاً: **تورت**- باش آدم، **يتدى**- سکگيزاؤغلان، **اون**- اۇنباش غويون، **اۇنلاپ**، **يوزلاپ**، **قيرقدان** آشه غويون، ساعت باشلرده **گلر**، **ايشين** اون گون لرده **بيتر**، **يوزلرچه** ايشجى، **ببزيق** بازارچاميزه بازارگونلرى مونگلرچه آدم **گليپ گيتيور** و **ش.م.**

ادبيات لار (منبع لر)

۱- حسن مدوه، امان گل. (۲۰۱۰م). حاضركى زمان تركمن دىلى نين مورفولوژى سى. عشق آباد: تركمن دولت نشرىيات غوليغى، ص ۱۵۳.
۲- عظيموف، P. (۲۰۱۱م). **ترکمن دىلى. عشق آباد: تركمن دولت نشرىيات غوليغى، ص ۱۷۲.**
۳- فرزاد غتى باش، عبدالرحيم. (۱۳۹۴). حاضركى زمان تركمن دىلى نين گرامرى. بيرينجى چاپ، مزارشريف، ص ۷۷.
۴- نارتيوف، نورياغدى. (۲۰۱۰م).

ترکمن ديالکت لوژیسی. عشق آباد: ترکمن دولت نشریات غوليغى، ص ۱۵۱.

گوري زبیه ني منظوم ...

تحقیقه نه گوتنام

۱- فؤلكلور كي شانكي جمېت ؟
۲- فؤلكلوري يا ولسي ادبيات كي شانكي جمېت؟
۳- خاص او عام فؤلكلوري هاره نام (شعرنام) كي فرق لريمېت؟
۴- عام ولسي هاره نامه نه كريک فورمانمه رتې بحث كېرؤوه؟
۵- گوري زبیه ني فؤلكلوري ادبيات كريک منظوم فورنام لريمېت؟
۶- گوري زبیه ني منظوم فؤلكلوري

مقوله نامه ني وړگانیک ترکیبه پڼه اشيکي تعريف استانگي جيمان: فؤلكلور عوام خلکه نه تسؤ عنعناتانكي جمېت زي څولؤكي زمانه نامه پېنه دري تبتيو او نؤروکه وخته نه متداوله پرزنه (پوهنه)، عقايد او چلن مثالنامه منزي يکي فرق لري يو.(۱)

فؤلكلوري موضوعات نامه نه تصنيف (بڼت او ډلبندي): فؤلكلوره نه بڼته نه ډولنام لوزيات تڼبت او بڼته نه لو بيکه نه عمده علت اوى. تينه زي بعضي فؤلكلوريستان بعضي وارې فؤلكلوريستانه بڼته نه معيارنامه قناعت بخشيتنه نه زانيمېت. پؤده مؤکه فؤلكلوريستان فؤلكلوري مـواده موضوع(محتوا) نه اساسي بڼتيمان بوت او نوري ميز بي اتي ډول بڼت (تصنيفه) پڼه تم گان ديمان. اتي، تي ساپه پڼه يک ډول بڼته پڼه ياداوه كېرېمه زي بعضي- فؤلكلوريستاني فؤلكلوره موضوع (محتوا) نه موخي تي ډپوي بڼتي تؤس:

۱- شفاهي فؤلكلور: اتي كې محاوره نام، مثل نام، هاره نام، كيشيتنه نام(چيستان نام)، ډول ډول ولسي هيچانې نام، تؤکه نام، رسم رواج نام او وارې شامل تڼبت زي اتي ډېوانكي معمولاً شفاهي ادبيات، فؤلكلوري ادبيات يا يعضي څېتننامه نه (ليكوالاننه) اصطلاحي ولسي ادبيات بي جاندېمېت.

۲- څيكلېي شفاهي فؤلكلور: اتي كې خلکه نه ډرامه نام، اتي نام، محلي موشاوه نام، جادويي بعضي شكلنام او وارې جيمېت.

۳- غير شفاهي فؤلكلور: اتي رو فؤلكلوره كې خلکه نه مستظرفه صنايع، محلي ژؤواوه، ناپ نام، موسيقي او اشيکي وارې جيمېت.(۲)

فؤلكلوره نه پياناوه او بڼته رتي درى كټني باتي او بحث كېرؤوه، اتي امه ني هدف او مقصد شفاهي فؤلكلور يا ولسي ادبياته پڼه تينه، شيلانكي نؤ بحثه نه اصلي موضوع نه گاشتني فؤلكلوري (ولسي) ادبياته ني كټني ياداواني پت گوري زبیه ني منظوم ولسي ادبياته رتي بحث كېرېمېک: ... دوام لريمان

پىشە يى كوچە بالوكولنا فولكلورى ادبىياتنا كوتى وىتە

پىشە يى مطلب

(۲)

خېر نوال عبدالمالک لاموال

تەحقىقس ھەدى

اما مي تحقيقاتى ھەدى يومە شې گى بالوكولنا مادى او معنوي ارزىشلاينا بىلا بىل او رنگ رنگ ادبىياتنا ژانر دارياگان مى ارکوتى معلوم كېن گورن ارکوتى ژانرس سرچىبىنا او جوپىنا بايد تحقيقاتى لىنە درېن گوربت تاى مى شفاهى او ولسى ادبىيات گى شفاهى رنگ ار خلگنا ارو اړه او دوره بو پرانا زماناتى تا ايت جا زندى درېوي ليكان دپت ايکالا نسل انتى ماخذپېرى رشن گورن.

تەحقىقس منى

مى مقالا كوچە بالوكولنا فولكلورىك ادبىياتنا گېنا ژانر شرە گى منطقوي تحقيقاتى گالاىه ولسلاىه كوچاي ورك زېپ او تانگى بالوكول راويانە دوراي پىشە يى جىبىدى چوتان اوچە نېو ثبت كېويم پويايمە بى باپوي پرە كالېنا نارستو آلېك او مخول ادبىياتنا مولېك او پاسرا انتى او چان خومى دپورا گى اصل موضوع شرە اوچان كمان لازم شې گى كىمكوى بنا موتى ليگان گراي فولكلورس لغوي او اصطلاحى مانا شرە به يادە كېك كمان گى فولكلور كويك انتى ماگن او مى او شتە فولكلورس رشان او مىس ننگا كېنا كوفايىدا دارا پىشتو تشرىحي قاموس كوچە فولكلورس لغوي معنا بابتە لېكن به وا شى : فولكلور، فوكور، فوكلار، خلگنا ادبىيات ولسس ادبىيات، خلگنا فرهنگ ولسس اونشاريا عاميانه ادب او رسوم او ولسس مولېك يا مولى نېا (۱)

فولكلورس اصطلاحى مانا بابتە بايد كو=دن گوربت گى فولكلور عوام خلگنا وونا او رواجىلا انتى مېن گوريا گى پرانا زماناتى تا ايت جا درېوي شن .

فولكلور ملتىلا بىنا عام پاسرا يا خزانى شن گى يو يو عام پاسرا انخول استە اچان شى گى جامعاس انساننە منجە تاريخس لرايه كوچە شعورى او غير شعورى پېرى منجگە اېگا كلتورى روابطنا وېشە نى او چوتېكالى نسلېلېنا مېسە ھىرېلاينا وشېك جامعاس كلتوستا پوپرايه لېگى.

فولكلور اېگە ملت او قومىس حقايقنا مجموعا نامېدى او چان گوريا گى اېگە قوم يا جامعاس خلگنا عقيدا دود دستورېلاينا بىلا

فولكلورس كوتى وىتە گى شفاهى جوسا داراىنچ ولسى راويانە دوراي او ميخول مشاهداتە گراي صوتى او ليكوي پېرى ثبت كېويم گى كوتى كوتى استە اتېوي نمونايە پورا تاي بالوكولنا مى ادبىياتە گى تا ايت جا شفاهى دورو دورە درېوي ايكوي پېرى ايمىنى مثله پورا كمي.

۱ - بالوكولنا انتى ايه كولېنا گيه ، آلو آلو

۲ - بالوكولنا، ازنا، خوشال كېك او دك كېك انتى گى

۳ - بالوكولنا تانك كنجە والى گى

۴ - بالوكولنا، مزاق اوتى، گال، گنجان، او تى گى

۵ - چىنتى كېلېكنا گيه

۶ - بالوكول اخليل گى

۷ - بالوكول انتى لمېچ لمېچ خېسا او ورى بىلا بىل چىنگا

بالوكول انتى ايه كولېنا گيه بىلا بىل جوسادارياگان گى موخول گى بالوكولنا او بىك دى درېتا تا كورا كورك، تستك، پاپدى گرېك جا، ايه كولى تانك بالولستا، اورچېك، دك كېك او ورىنى وختە، بوبكار وزن او تا آوزە دى مى گن گى مى گې ناونتە آلېلو آلېلو نامىدى يادە او باېن گوراگن.

گى مېسە مطلب گراى مە ايه كولېنا آلو، للو گېه نا كاو نمونايە گى ولسى جوسادارياگان پېرېگمان:

الە لا، لە لا، لە لا

تو مېنا كېتلاى مە كېتا

دوورتە وپوا شى

كوچى. اېن اېرا برا

اوه روا شى زانگو تپا

كوچى شوپېك زراى كېتلا (۲)

دومنگل مثال:

اىاي خىربان

شكو گى بيان

سد ورا كىلام جان

ستاره ننگ بيان (۳)

تركىمن دىلىندە سانلار

مطلب تركمنى

محقق نورباغدى نور

تركىمن دىلىندە سانلارھم اوزبولۇشلى سۆز تۇپارى بۇلۇپ، اۇلار آدم ذات دۇرمۇشونده دۇرلى حىلى ذاتلارنى مقصدارىنى و اۇلچىگىنى كىسگىتمك و ترتيبىنى بىلدىرمك اوچىن ضرورتلىق اساسىندە يۇزە چىقان و نأچە؟، نأچىنچى؟ دىين سۇراغ لاره جواب بۇلىون سۆز تۇپلۇمېدېر. مثال اوچىن: نأچە چاغان بار؟ - تۇرت چاغان بار.، نأچە پھلوان گۇراشە غاتنداشدى؟ - اللى - آلتىمىش پھلوان گۇراشە غاتنداشدى.، بۇ بىل نأچە سىر بۇغداى حاصل آلدېن؟- بۇ بىل باش يۇز سىر بۇغداى حاصل آلدېم.، نأچىنچى صنف دە اوقۇيۇسېن؟ - ايگىنچى صنف دە اوقۇيۇرىن.، سىنن تركيه نأچىنچى گزە ك گلىپ گىدېشىن دېر؟ - منىن، تركيه اۇچۇنچى گزە ك گلىپ گىدېشىمدېر.

سانلار بىلە كى سۆز تۇپارلارېندان سان آنكلادماغى اساسىندە تفاوتلانىور. اۇلار بىر دۇشۇنجانىن يا ذادىن سانىنى و ترتيبىنى آنكلادماق اوچىن پيدالانىليور. سانلار قىين مسله لرى چۇزمكده (حل) اتمكده) رياضى نىن و الجبرىن اساسى عنصرى حكىمنده، خدمت اديور. آدملار سانلارنى اۇستى بىلن مقدارى، اوزىنلېغى، آغېرلېغى، وقتى و شۇنگە مئزشرلى اۇلچىيۇرلار. شىلە ليك بىلن نتيجه دە دېلدە هم سانلارنى خدمتى اولى دېغېنى

سانلار حكىمنده گتيرىپىدېر. كايير تركمن دىلچىلىرى بۇلسە بۇلارى ساده سانلار حكىمنده گۇركزىپ، ساده سانلارنى بللى بىر ايزگىدرليكدە بىرىكمىگىندن عملە گلىون «اۇن اوچ، اۇن تۇرت، اۇن آلتى، يگرىمباش، ايكى يۇز» يالى سانلارى غوشمە سان حكىمنده گۇركزىيۇرلار، اما نارتىوف بۇلارى دۇزلمى سانلار دىيىپ آليپدېر.

۳- دۇزلمى سانلار: بۇ حىلى سانلار، بىردن آرتىق سۆزلردن دۇزۇلۇپ، اۇلار تۇتۇشلېغىنە بىر معنى آنكلادىيۇرلار. مثال اوچىن: «اۇن باش، يگرىمى تۇرت، ايكى يۇز آلتىمىش، بىر مۇن اوچ يۇز» و ش.م.

۴- تىرگش سانلار: بو حىلى سانلار، ايكى سانى ساده سانىن تىركشمىگىندن يا- دە آيرى- آيرى سانلارنى تىركشىپ كلمىگىندن عملە گلىيۇرلار. مثال اوچىن: تۇرت-باش، يتدى-سكگىز، باش-آلتى، اۇن-اۇن ايكى، اللى-آلتىمىش و ش. م.

سانلارنى تۇپارلاره بۇلۇنىشى

تركىمن دىلىندە سانلار معنىسى بۇيۇنچە آشاقداقى يالى تۇپارلاره بۇلۇنىيۇرلار:

۱- دۇيپ سانلار يا مقدار سانلار

۲- ترتيب سانلار

۳- كىسر سانلار يا دروپ سانلار

۴- تۇپار سانلار

۵- تخمىنى سانلار

بیل بلي گارېلاینا جوپني او چایني نیک تستېک، اپنا او پناپنا جو سپلی جرگا مرکا او زندکېس وری بیلا بیلا بیلایه تارا کپگی گي میس چکه ماضي او موجودا اپکالا زندکي انتې بو وړي ارزشېلا کوچی تارا پېري چنوي شن.

فولکلور انساننا پیدا بک پله ایگتو پیدا به واشی خو فولکلورس کلیم او لپانا (۱۸۴۶ میلادي ساله اگست مایس ۱۲ منگل نېتایه نامیلا انگریز فولکلور مولیکالا ویلیم تھامس گرای استعمال به واشې (۲)

خلاصا یوگه ولسلاینا مولېک شفاهي ادبیات یا ولسي- ادبیانتي به من گوریا گي وپه او زماناس حال او احوال کوچی بکار پیري لشن گوریا یو گي بالوکولنا فولکلوریک ادبیاتس ژانر ولسي ادبیاتنا وړي وانې نامیدی او چان به او شي او بالوکول به دشتي پیري بو وړی ادبس پاسرا داریاگن گي مېنا فولکلور کوچه گېنه نا ژانرس تاریخي اهمینت بایته ادبیاته کودک د افغانستان علمي اثر کوچه گي مه اثرس لېکه گالا، خېرنوال محمد فاضل شریفی آس او یو کتاب افغانستان علوم اکاډمی گراس چاپ او ونېن به او شي مې اثر شره فولکلور مولېکالا خېرنوال حبیب الله رفیعس تقریظس ایگه ونېتا انتي اشارا کاگمان.

انساننا پیدا بک دپتای او لپانا ایه کولي او بالوکولنا گېه او پتاي وري گي ایجاد او منجېگه ابوي شن.

مې اثر کوچه شریفی صاحبس معاصر ادبیاتنا دکتور رازق روپن قولي لېکوی شي گي بالوکولنا ادبیاتي دو وانې دارا گي اپکالا ونېته بالوکولنا وشتي گرای سرچېن او منجېگه ابوي شن بالوکولنا گېه ناجوسی. نه عام ولسي- جوسایه انتي وکا او نه بدیعي گېه انتي بلکه جانېگه خاص فورم داریاگن گي کوتېنا لیکان وخته گنتي گډوډ خو بالوکول یگان مه گېه مېک وخته بو بکار واجه دی می گن بالوکولنا گېه بولې نه تیاگن موتي موتي گېه تېک او مخول مېنا خېسی به موتي رنگ داریاگن یومي خاتري گي بالوکول یا وسا نه داریاگن کې لري گېه مېندي او خېسایه کوچه خېساس ایرو او قهرمان انتي به سودی. تا نامېلا لیکه کالا دوست شنواري بالوکولنا گېه بایته لیکوی شي بدیعي او مزا الفاظ شاعرانه اوگی اوتي عبارات لمبچ لمبچ خېسا بالوکوله خوشال او ارام ساتېگی او بو وخت جا بکار خاطرایه پېري بالوکوله اوده ذخیرا تا او یوتا کودن جاگي اولپا نا کتاب پېرېگه انجوت میس یوبه لیکوی شي گي مې گي او خېسا بالوکولنا روحي او جسمي وړک کوچه انخول تائېر دارا کوزات گي تن تانوک وړک انتي اپتنا انتي ضرورت دارا م منطقوي تحقیقات گالایه وري فولکلوري ارزشیلایه اوشته بالوکولنا

له منگل مثال:

گلو گل بده نوکا
گل نازک چنپه لوکا
آیو مکو میوام
زېپ نېگېم له که لېتا
گومای دېگېم ډ په وپتا
اېنا دېگېم لوبه کپتا
کوکو دېگېم دېنجینا
گلو گل بده نوکا (۴)

آیه کولېنا گېه کوچه تانک بالوکولستا بیلا بیلا صفتي سدوره تاني او شته گه انچ دموه تانېس گي مېنا بالوکولم اوتانیاس وری کالانیاس سدورا شونیا تاپله تشبېح کېوی. بو بکار قافیای رديف او وزن پله برابر گي به شفاهي ادبیته کوچه راوینه دروای چوتپویم کوتي نمونایه پورا کی گم:

مېنا طوطام کوناي نازېلا
نه سیب اېغا نه آلو چا
گرگا گونډو گوندا
چپه گا لُونگيالِه گوندا

او مخول بو وري بالوکولنا شفاهي ادبیات ولسیلایه کوچه زندی رنگ داریاگن آیه کولېنا مه گي اوتی جملا او وزن اوتي شرین عبارت بالوکولنا روحي او جسمي وړک کوچه بکار تائېر دارا می وزن اوتي عبارات سادي جبدي نونگي اوجوي بالوکولا انتي تا دوله سال جا کوراک کورک او پاېدی گربک وخته جامېن گوراگن می گي بالوکوله خوشال ساتېگن او روحي آرامي حاصل کاگن.

آیه کولېنا گېه اوشته انخول وري بالوکولنا فلکلوري ادبیاتنا ونېته به شن گي جانېگه بیلا بیلا جو ساداریاگن گي تانگی چنتي وړک او وړېپ کتالېگه گرای بیلا بیلا سبک او قالبه ککوچه سرچېن او اړه ننگوي مفهوم او محتوا داریاگن گي بالوکولنا یو ادبی پاسرا او خزانا بالوکوله گرای منجیگه ابوي گي ایکالي لیکنه او تحقیق گرای اېمني پورا بیاگن.

ماخذ

۱- خېرنوار فاضل الرحمن علیزي: د غزنی د اندې د سیمي... هاشمي مطبه، د افغانستان د علومو اکاډمی، کابل مجله، ۱۳۹۶ کال دریمه دوره، ۱۸۱-۱۸۲ مخونه.
۲- پورته اثر، ۱۸۲ مخ. ۳- راوي: بي بي جان نورالحق لور، عمر (۷۰) کلنه، مورني ژبه پشه يي، ننگرهار ولايت، درو نور، مچگنډول کلي د ثبت نته ۱-۵-۱۳۹۴. ۴- پورتنی راوي.

آیتماق بۇلار.

سانلار مورفولوژیکي غورلوشی بویونچه
آشقاداقی یالی تۇبارلاره بۇلۇنئور:
۱- ساده سانلار
۲- غۇشمه سانلار
۳- دۆزملی سانلار
۴- تیرکش سانلار

۱- ساده سانلار: بو حیللی سانلار، اصل سۇز گۇرنۇشینه دۇشگلیپ، بیر سۇزدن دۇره یۇن سۇزلردیر. بۇلاره؛ بیر، ایکلی، اۇچ، تۇرت، باش، آلتی، اۇن، باشینجی، اۇنۇنجی یالی سانلار دگیشلی بۇلیور.
۲- غۇشمه سانلار: بو حیللی سانلار، ایکلی سۇزین غۇشۇلماغېندان عمله گلیور. مثلاً:
اللی، آلتمش، بتمیش، سگسن، توعسان
یالی سانلاری پروفیسور نوریاغدی نارتیوف تاریخی نُقطه نظردان سر ادیپ، غۇشمه

۱- مقدار سانلار یا دویپ سانلار: بۇ حیللی سانلار، ذاتلارین یا دۇشۇنجه لرین، حادثه نین، غېمېلدی- حرکتین سانلی یا مقدارینین ناچه دیگینلی بیلدیرپ و انېقلاپ گۇرکزیپ، ناچه؟ دین سۇراغه جواب بۇلۇپ گلیون سانلار دیر. مثلاً:
ایکی، اۇچ، باش، اۇن، یگریمی، اۇنۇز، بیر یۇز یگریمی و ش.م.

مقدار سانلار ذاتلارین، غېمېلدی و حرکت لرین مقدارینلی نېغتماق و بیلدیرمک اۇچین سان بیلن آت آرالېقدان سانلی، سان بیلن ایشلیک آرالېقدان گزه ک، یولا، سفر، مرتبه یالی سۇز لر ارتېرېلیور. مثال اۇچین: باش اۇقۇجی- باش سانلی اۇقۇجی، تۇرت سفر گیدپ گلدی، اۇن یولا سارغادېم (تاکید اتمک)، من رمضان آی لاری قرآنی اۇچ یولا جېقیورین، ... ص ۳

جریده تفکر TAFAKKUR

صاحب امتیاز: اکاډمی علوم افغانستان

AFGHANISTAN SIENCE ACADEMY

ناشر: ریاست اطلاعات و ارتباط عامه

مدیر مسؤل: محقق شریف الله سانېن

مهتمم: معاون سرمحقق عاطفه نورستانی

کمپوز و دیزاین: ش. سانېن

زیر نظر هیأت تحریر

آدرس: اکاډمی علوم، مرکز زبانها و ادبیات، مدیریت جریده تفکر،

شهرنو، کابل- افغانستان

تلیفون: ۰۲۰۲۲۰۱۲۷۹

ایمیل آدرس: Informationasakabul@gmail.com